

SZILÁGYI ÁGNES JUDIT*

A Múzsák Temploma, avagy a neopüthagoreusok a brazíliai Curitibában

TANULMÁNYOK

2021. novemberi brazíliai utamon érdekes kis épületre bukkantam a dél-brazíliai Paraná állam fővárosában, Curitibában. Története után kutatva a dél-amerikai ország lakosságának vallási megoszlására vonatkozó adatok jutottak eszembe, melyek a 19. században még monolitnak tűnő brazíliai katolikus egyház pozicioknak megrendülését, visszaszorulását mutatják. „Sokak számára meglepőek voltak azok a mutatók, melyek a katolikus egyház térvesztését jeleztk a legnagyobb területű és népessg latin-amerikai országban, ahol 2000 és 2010 között 9 százalékos volt ez a visszaesés, vagyis a lakosság 73,6 százaléka helyett már csak 64,6 százaléka – ami még mindig a többség –, vagyis 123,2 millió ember vallotta magát római katolikusnak. 1991-ben ez az arány mg 83 százalék volt.” Mindez azt jelenti, hogy a vizsgált hsz esztendőben, 1990 és 2010 között a katolikus egyház elvesztette a híveinek több mint egyötödét. „A vallástalanok és a spiritiszták Braziliában az előző két kategóriához viszonytv a legkevesebben vannak, de az utóbbi évtizedekben az  számuk is mérsékelt emelkedést mutatott. A 2000 és 2010 között eltelt években az előbbiek aránya 7,4 százalékról 8 százalékra nőtt, ez 15,3 millió brazil embert jelent; mg az utóbbiak aránya 1,3 százalékról 2 százalékra, azaz a 2,2 milliós létszám 3,8 millió főre növekedett. (...) [Azok aránya, akik] az afrikai gyökerű *umbanda* és *candobl* gyulekezetekhez tartoznak, változatlanul 0,3 százalék maradt, br ezen belül az utóbbiak híveinek száma 127 ezerről 167 ezerre növekedett.”¹ A tendencia nem az ezredfordulón, hanem már jó 100 évvel korábban, a régi századfordulón elkezdődött.

Joo do Rio brazil r apjáról például tudjuk, hogy Alfredo Coelho Barreto *gaucho* volt, azaz Brazília legdélebbi tartományából, Rio Grande do Sulbl származott, és hogy Rio de Janeirba költözve gimnáziumi matematikatanár, a köztársasági eszme elktelezett híve, valamint az úgynevezett ortodox pozitivistá értelmiségi kr tagja lett. Ezért fit – a korabeli általános brazil szokásoktól eltérően – nem római katolikus szertartás szerint kereszteltette meg, hanem elvbartat követve a Pozitivist Egyházban (*Igreja do Apostolado Positivista do Brasil*) anyaknyveztetete.²

* A szerző az ELTE BTK j-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszékének vezetője, habilitált egyetemi docens (1088 Budapest, Múzeum krt 6–8., szilagyi.agnes@btk.elte.hu).

1 Szilágyi, 2013. 2–3.

2 Rodrigues, 1981. VIII.

Pozitivisták Braziliában

Az ortodox comte-iánusok vagy ortodox pozitivisták a császárság végén és az I. Köztársaság időszakában a Rio de Janeiró-i értelmiség befolyásos csoportját alkották. Elveik közé tartozott a filozófia tudományos jellegű, racionális megközelítése és a tudomány pozitív szerepének hangsúlyozása az életminőség javításában, de eszmrendszerük legfőbb sarokköve talán a tények tisztelete volt. Bár a brazil társadalom szélesebb rétegeiben eszméik csekély hatást gyakoroltak, erős pozíciókra tettek szert elsősorban a hadseregben és bizonyos oktatási intézményekben (a katonai és a műszaki képzésben). „Ezek az intézmények a pozitivista nézetek kisugárzói voltak, mivel itt a tanárok egy része Comte tudományrendszerét tanulmányozta és tanította. 1876. április 1-jén megalakult Rio de Janeiróban az első pozitivista társaság, amelynek két fő alakja Miguel Lemos [1854–1917] és [Raimundo] Teixeira Mendes [1855–1927] volt. (...) Benjamin Constant [1836–1891] az Escola Militarban a pozitivista tudományrendszer alapján megreformált tanterv szerint oktatott. [Majd miniszterként] tanárokat küldött tanulmányútra Párizsba, a pozitívizmus alaposabb tanulmányozására.”³

Az ortodox pozitivisták Auguste Comte társadalom- és vallásfilozófiai rendszere szerint gondolkodtak, és az Emberiség Vallásának követőiként 1881-ben megalapították a brazil pozitivisták templomát. Az akkor körülbelül 200 fős közösség, amely az I. Brazil Köztársaság kikiáltása után befolyásosabb és tehetősebb lett, mint korábban, 1897. január 1-jén avatta fel ünnepélyesen a főváros Gloria negyedében, a régi nevén rua Santa Isabel (ma rua Benjamin Constant) utcában lévő gyülekezeti termét. Az Emberiség Templomának ez az épülete volt a világon az első, amelyet Comte elképzeléseit szigorúan követve terveztek meg.⁴ Az intézmény 2009-ig működött ugyanott, amikor rossz műszaki állapota miatt be kellett zárni a székházat. 2017-ben gyűjtés indult a felújításra, értékes levéltárát a riói Köztársaság Múzeumába (*Museu da República*) mentették ki.

A történelemfilozófiai irányzatként induló comte-iánus pozitívizmus a humanista vallás attribútumaival ruházta fel magát, saját teológiával, rituáléval és hagiográfiával. Világi jellege tehát vallásossá változott, az emberi kultúra nagyjából (Shakespeare, Arisztotelész, Homérosz) szentek lettek, a rituális szertartásokat a polgári/állami ünnepeken tartották, a teológia alapja a pozitivista filozófia és politikai gondolat (például abolicionizmus) lett. A női princípium, amit Comte szerelme, Clotilde de Vaux (1815–1846) alakja képviselt, kiemelt jelentőséget kapott. A katolicizmus Szűz Máriaja, mint az Anyaszentegyház allegóriája, a pozitívizmusban az emberiség allegóriájává vált, és a pozitivista templom központi helyén szobor je-

3 H. Szabó, 1983. 112. és 117. A pozitívizmus braziliai történetének igen gazdag a nemzetközi irodalma. A magyar kutatók közül részletesebben H. Szabó Sára és Horváth Gyula foglalkozott a kérdéssel, bár vonatkozó tanulmányaikat részben ők is külföldön, spanyolul publikálták. Például Horváth–H. Szabó, 2005. 9–36.

4 João do Rio a brazil főváros vallási közösségeit bemutató krónikáiban a pozitivista templommal is foglalkozik. A gyülekezeti terem berendezésének részletes leírását adja *A igreja positivista* (A pozitivista templom) című írásában. Rio, 1904. 114.

lenítette meg. Egy mellékoltáron más szent asszonyok is helyet kaptak. A Rio de Janeiró-i pozitivista templomot ezen elvek szerint dekorálták.⁵

Fénykorában nemcsak a comte-iánus szertartásoknak adott helyet, hanem filozófiai, tudományos és művészeti kurzusoknak is, főleg gyerekek és fiatalok számára. Maga dr. Coelho Barreto szintén részt vett az oktatásban, erre fia utal a pozitivistákat bemutató cikkében.⁶ Ezeknek az előadásoknak a híre Magyarországra is eljutott. Kozáry Gyula (1864–1925) római katolikus lelkész és hitoktató a *Bölcseleti Folyóirat*ban többször is írt a pozitívizmus brazíliai helyzetéről: „Texeira Mendes 1892. január havának másodikán kezdette meg népszerű előadásait a pozitív dogmákról. Míg Európában pártot ütnek, addig – így írja egy pozitivista – az Atlanti óceánnak másik partján egy fiatal ember készül méltóan az Emberiség Vallásának főpapi magasztos állására, ki az emberi tudás összességét tárja fel előadásaiban pozitivista rendszer szerint. A pozitivista dogma népszerű előadása négy évfolyamon át tart. Teixeira az előadó, ki ingyen tartja előadásait. Tanítványait a 14. életév-től 21. életévökig oktatja. Kezdi a bölcselet elemeivel (la philosophie première) és bevezeti tanítványait a logika első részébe, mely az aritmetikát, algebrát, a bevezető, algebrai és differenciális mértant foglalja magában. A második évfolyamban a logikát bevégi (integrális geometria és eróműtan) és a csillagászatot tanítja. A harmadik évfolyamban a tulajdonképeni physikát, a negyedikben a vegytant, az ötödikben az élettant, a hatodikban a sociológiát, a hetedikben az erkölctant adja elő. Ezen tantárgyakkal párhuzamosan a latin és görög nyelvet s némi mesterséget tanulnak a növendékek. Ezt a fokozatos tanítást megelőzi a házi nevelés, melyben az anya fejleszti ki a gyermek altruistikus érzelmeit a rokonszenves érzelmek tervszerű kiművelése által. (...)”

Teixeira egyelőre három folyamra szorítkozik. Az első évet a bölcselet elemeire (philosophie première) és vele kapcsolatban a logika-astrofiziára fordítja, a második évet a physiko-khemiára, a harmadikat a biológiára, sociológiára és erkölctanra. Minthogy azonban az első folyamra tervezett tananyag egy év alatt előadhatónak nem bizonyult, az első folyamot két részre osztotta és így négy évfolyamot tart. A tanulók ne értelmük hiú kielégítését célozzák, hanem annak elsajátítására törekedjenek, ami az emberiség újjászületésének közremunkálására legalkalmasabbá teszi őket.”⁷

A fentiekben leírt pozitivista nevelési tevékenység Teixeira Mendes halála után erősen hanyatlott. A Rio de Janeiró-i központ mégis terjeszkedett. 1928-ban kápolnát (*Capela Positivista*) avatott a dél-brazíliai városban, Porto Alegreben és az ereje teljében lévő brazil közösség Párizsban is jelen volt, ahol az *Apostolado Positivista do Brasil* 1903-tól szintén működtetett saját kápolnát (*Chapelle de l'Humanité*)

5 Részletes tanulmány és leírás született az épületről a történelmi örökségi védetség alá vétele kapcsán 2010-ben. Lásd az Instituto do Patrimônio Histórico e Artístico Nacional (IPHAN), a brazil történelmi és művészeti örökségvédelmi intézet (Brazíliaváros) honlapján: *Ata a 66ª reunião do Conselho*, 2010.

6 Rio, 1904. 112.

7 Kozáry, 1892. 720–723.

a Marais negyedben. Ez lett mára az Emberiség Vallásának egyetlen fennmaradt európai temploma.⁸

Brazília más városaiban is létrejöttek pozitivista körök (São Paulóban, Salvador da Bahiában, Recifében, Curitibában), és ezek a Rio de Janeiró-iak mellett gyakran fontos szerephez jutottak nemcsak a helyi, de az országos politikában is (például az új, köztársasági szimbólumok megtervezésében, az állam és az egyház szétválasztását eredményező elvi vitákban, vagy az abolicionizmus folyamatában stb.). Különösen nagy befolyásra tettek szert a legdélebbi tagállam, Rio Grande do Sul pozitivista politikusai: A. A. Borges de Medeiros (1863–1961), aki összesen 35 éven át (1898–1908 és 1913–1928 között) töltötte be a tagállam elnöki tisztségét; Júlio de Castilhos (1860–1903), Rio Grande do Sul állam 1891-es, comte-iánus alkotmányának szerzője és Demétrio Ribeiro (1853–1933), a brazil köztársaság első agrárminisztere.⁹

Pozitivisták, szabadkőművesek, spiritiszták és a brazil elit

Artur César Isaía, a Santa Catarina-i egyetem tanára és a braziliai spiritizmus avatott ismerője személyes beszélgetéseink során meggyőződött arról, hogy az alcímben foglalt, számomra az első pillantásra mellékesnek tűnő téma voltaképpen milyen jelentős eszme-, sőt politikatörténeti szempontból. Ő mutatott rá két fontos összefüggésre. Egyrészt arra a kapcsolatra és hatásra, ami a pozitivistákat a spiritizmushoz köti. A francia forradalom után, a 19. század folyamán lendületesen terjedő spiritizmus elveinek rögzülése során figyelemre méltó szintetizáló képességet mutatott: a liberalizmustól a pozitívizmus és evolucionizmus elemein át a szocialista utópiáig több eszmét integrált – állítja írásaiban Isaía.¹⁰ Tanulmányok igazolják August Comte komoly befolyását Kardec¹¹ munkásságára, különös tekintettel az élők és a holtak közötti „kommunikáció” magyarázatára. A spiritizmus elveit rendszerbe foglaló Kardec és az őt követő braziliai spiritiszták megpróbálták szintézist teremteni az isteni eredet és a tudományos evolúció elmélete között, eltérően más 19. századi eszméktől, például a materializmustól, vagy a platoni és kantianus örökségtől.¹² Maga Kardec kifejezetten érdeklődött a természettudományok iránt, lakásán vegytani, fizikai, összehasonlító bonctani és csillagászati előadásokat is tartott.

Isaía még egy fontos körülményre mutat rá. Arra, hogy a spiritizmus azért lehetett olyan nagy hatással a brazil társadalomban, mert az afrotradíció élő jelenségével találkozott. Ugyanakkor különbözött és el is különült attól. Kardec tanainak

⁸ Az adatokat vö. a Rio de Janeiró-i templom honlapján közöltekkel. Ugyanott követhető az épület és 15 ezer kötetes könyvtárának felújítására 2014-ben megindított projekt is: *Templo da Humanidade*, é. n.

⁹ Vö. Amory, 1999. 87–94.

¹⁰ Például Isaía, 2007; Isaía, 2009.

¹¹ A francia filozófus, Hippolyte Léon Denizard Rivail (1804–1869), írói álnevéen Allan Kardec okkult tapasztalatait és a spiritiszta filozófia tételeit 1857-ben, *Szellemek könyve* című művében foglalta össze. Magyarul többször megjelent, először Kardec, 1921.

¹² Isaía, 2009. 219–220.

ismerete és követése korántsem vált tömegessé, behozataluk és az európai forrású spiritizmus művelése elsősorban egy szűk, írástudó elit keretein belül maradt, egy olyan országban, ahol magas volt az analfabéták aránya. Az alantásnak bélyegzett afrobrasil spiritizmussal szemben ez az elit emelkedett spiritizmusa volt. Ezért a pozitívizmus, a spiritizmus és a szabadkőművesség közötti kapcsolat Brazíliában nem csupán a véletlen műve, esetleges találkozások láncolata.¹³ Az elitet átszövő személyes viszonyrendszer, a kulturális kapcsolatok és a gondolkodás erősen szimbólumokhoz kötött, új útjainak keresése fűzte össze őket. Így vizsgálva a spiritizmus brazíliai történetét biztosan többet jelent hóbortos szellemek tanulmányozásánál, sokkal inkább jelenti az I. Brazil Köztársaság politikatörténeti háttérének és társadalomtörténeti viszonyainak feltárását.

Curitibai szimbolisták

A 19. századi Európából induló, új filozófiai vagy hitrendszerek a riói kulturális-politikai centrumból tovább sugároztak a hatalmas területű Brazília távolabbi vidékeire is, vagy közvetlenül oda érkeztek meg a tengerentúlról bevándorlók, esetleg import olvasmányok által. Északon, a cearái Fortalézában például a helyi intellektuelek szellemi pékséget (Padaria Espiritual)¹⁴ alakítottak, magukat pékeknek nevezték, akik új gondolatokat, mint nélkülözhetetlen táplálékot, „sütnek ki”. Délen pedig a paranái Curitibában hasonló céllal jött létre egy, a koronavírus-járványig működő összművészeti és spirituális központ.

A mai nagyváros Vila Izabel negyedében 1918 szeptemberében avatták fel a Múzsák Templomát, ami a neopüthagoreus központ székhelye lett. Az utcát, ahol megtalálható, nem véletlenül hívják úgy: *Rua Professor Dario Vellozo*, mert az intézmény alapítója Dario Persiano de Castro Vellozo (1869–1937) gondolkodó, író és tanár volt. Családjával 16 évesen, 1885-ben települt Rio de Janeiróból Curitibába, és ott élt haláláig.¹⁵ Nyomdászként dolgozott, később a helyi gimnázium (Ginásio Paranaense) történelemtanára lett, és ott tanított az 1930-as évek elejéig, visszavonulásáig. A korabeli humán értelmiség polihisztor létmódját követve szimbolista költőként, elbeszélőként, esszéistaként és filozófusként is ismertté vált. Szerkesztője és alapítója volt több helyi lapnak (*Club Curitybano*, *Revista Azul*, az országos hírű *O Cenáculo*, a paranái szabadkőművesek lapjai: *Jerusalem*, *Ramo de Acácia* és az ezoterikus *Esphynge: Sciencia, Arte, Misterio*), a merész gondolat- és művészetfelfogás-szabadság jegyében. Abban a hitben, hogy az irodalom a progresszió eszköze.

Vellozo 1909-ben a Ginásio Paranaense diákjaiból és tanáraiból álló szabadgondolkodó csoporttal együtt megalapította a curitibai neopüthagoreus központot

¹³ Uo. 224., 230.

¹⁴ Erről: Cardoso–Ponte, 2012.

¹⁵ Vellozo életéről, műveiről, értékeléséről lásd még Prof. Dario Nogueira dos Santos 1949. augusztus 26-án elhangzott megemlékezésének szövegét az Instituto Neo-Pitagórico, a neopüthagoreus központ (Curitiba) honlapján. Santos, 1949.

(Instituto Neo-Pythagorico),¹⁶ kapcsolódva Püthagorasz és a számmissztika újabb követőinek világmozgalmához, és birtokán 1918-ra felépítette „áhitott menedék”-ét, a Múzsák Templomát (1–2. kép).¹⁷ Püthagorasz a brazil szellemi elit egyes tagjai számára is talán éppen azért volt vonzó és követendő, amit Hamvas Béla kiemel vele kapcsolatban: „Püthagorasz – mondja a magyar gondolkodó – Európában elsőnek próbálta meg az örök európai kísérletet, hogy az emberi társadalmat ne a természet rendje szerint az erősebb hatalmára, hanem a szellem rendje szerint, a múlthatatlan értékek rendjére építse.”¹⁸

1. kép. Dario Vellozo

A Múzsák Temploma Curitibában a hasonlóan gondolkozók találkozóhelyévé vált, akik zenei és irodalmi programokat, vagy jeles személyiségeket, esetleg távoli népeket bemutató előadásokat tartottak és hallgattak ott, és ezeket mindig Püthagorasz írásainak felolvasása és magyarázata vezettet be. A püthagoreus testvérek magasztalták a görögöket, elmélyültek irodalmukban, és igyekeztek rekonstruálni gondolkodás- és életmódjukat. Tehát nemcsak a filozófiát, hanem az építészetet, a ruházatot, sőt a személyneveket is átvették. „A püthagoreusok tarka ruhát nem viseltek, fehér lepelben jártak. Életmódjuk mértékletes volt, fő táplálékuk a liszt, a méz, az olaj, a gyümölcs” – írja Hamvas.¹⁹ Brazíliai követőik összejöveteleiken imitálták ennek az életformának az elemeit, ha hihetünk a róluk készült fotóknak.²⁰

Dario Vellozo, aki a társaság központi figurája és eszmeiségének kidolgozója volt, a katolicizmustól indult, majd a materializmuson keresztül az okkultizmusig és az antiklerikalizmusig jutott el. Hatással voltak rá a német természettudósok, Ernst Haeckel (1834–1919) zoológus, filozófus evolúciós elmélete, Ludwig Büchner (1824–1899) tudományos materializmusa és Charles Darwin (1809–1882), valamint francia előfutára, a korai evolucionista-enciklopédista, Jean-Baptiste Lamarck (1744–1829). Vellozo kora divatos áramlatai közül többet (teozófia, ezotéria, martínista szabadkőművesség, kabbala, asztrológia stb.) is igyekezett minél inkább meg-

16 Legfontosabb tételeit maga Vellozo tette közzé: Vellozo, 1910.

17 A képek forrása: Costa, 2014. <https://paulodafigaro.blogspot.com/2014/12/dario-vellozo-e-seu-templodas-musas.html> (letöltés: 2013. február 23.).

18 Hamvas, 2003. 2.

19 Uo.

20 Kiváló archív fotókat közöl Costa, 2014.

2. kép.
A Múzsák
Temploma

ismerni,²¹ és a közös nevezőt ezekhez a püthagoreus elvekben találta meg. Szintézisét a kortársak neopüthagoreus gondolkodásnak nevezték el, amit számos saját lírai és prózai szövege²² mellett az általa létrehozott rövidebb-hosszabb életű lapokban is igyekeztek kifejteni és népszerűsíteni (a már említett *Ramo de Acácia*, valamint *Pátria e Lar*, *Mirto e Acácia*, *Brasil Cívico*, *Pitágoras*, *Luz de Crótona*, *A lâmpada*). Nézetrendszerét irodalmi alkotásai közül legteljesebben talán nagy elbeszélő költeménye, a 300 oldalas *Atlântida* (Atlantisz) tükrözi, amit 1933-ban fejezett be, de csak halála után, 1938-ban jelent meg.²³

1936-ban Vellozo *Jesus Pitagórico* (A püthagoreus Jézus) címmel jelentette meg kései írását. Ez volt az utolsó publikációja halála előtt (1937. szeptember 28-án, Curitiba városában hunyt el). Haláláig vezette a neopüthagoreus – ma úgy mondanánk: kulturális és oktatási – központot, amit akkoriban inkább templomnak tekintettek. Az intézmény vezetését, egyúttal a püthagoreus szellemi örökség és a Vellozo-kultusz ápolását Rosala Garzuze vette át.²⁴

21 Előbb létrehozta a Láthatatlan Fény Ezoterikus Tanulmányok Központját, később a Láthatatlan Fény szabadkőműves páholyt, amely a Louis Claude de Saint-Martin (1743–1803) által alapított Martinista Rendhez tartozott. Curitiba-ban nemcsak utca és iskola viseli a nevét, de 1939. április–májusban 242 taggal létrejött a nevét viselő szabadkőműves páholy is, a *Loja Dario Vellozo*. Vö. Garzuze, 1939.

22 Teljes életművének újrakiadását öt kötetben a neopüthagoreus központ végezte el az 1960–1970-es években. Vellozo, 1969–1975.

23 Műveinek részleges jegyzékét összeállította DeNipoti, 2001. 90.

24 Rosala Garzuze (1906–2009) Vellozo veje volt. A libanoni születésű, hároméves kora óta Brazíliában élő patológus professzor, filozófus és publicista 1937–2009 között, 71 éven keresztül volt a központ elnöke. Vö. Carriel, 2009.

A Múzsák Templomában 1987. augusztus 25-én tűz ütött ki, ami elpusztította a berendezés egy részét, és a mintegy 20 ezer kötetes könyvtár odaveszett. Közadakozásból azonban sikerült helyreállítani az épületet. Fennállásának 100. évfordulóján (2009. november 26.) megemlékezéseket és kiállítást²⁵ rendeztek a városban. A központ a 2010-es évek végéig megőrizte aktivitását.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Amory

1999 Amory, Frederic: Euclides da Cunha and Brazilian Positivism. In: *Luso-Brazilian Review*, 36. (1999) 1. sz. 87–94.

Ata a 66^a reunião do Conselho

2010 *Ata a 66^a reunião do Conselho Consultivo do Patrimônio Cultural*. http://portal.iphan.gov.br/uploads/atas/2010__04__66a_reuniao_ordinaria__09_de_dezembro.pdf (az internetes források letöltése: 2013. január 13.).

Cardoso–Ponte

2012 *Padaria Espiritual vários olhares*. Ed.: Cardoso, Gleudson Passos – Ponte, Sebastião Rosério. Fortaleza, 2012.

Carriel

2009 Carriel, Paola: Rosala Garzuze, um século entre musas e poetas. Ativo e bem-humorado aos 103 anos, o professor mantém as lembranças do movimento simbolista bem vivas na memória. In: *Gazeta do Povo*, 06/02/2009. <https://www.gazetadopovo.com.br/vida-e-cidadania/rosala-garzuze-um-seculo-entre-musas-e-poetas-bewb1bc1v4rvysqys2ecrp5ji/>.

Costa

2014 Costa, Paulo José da: Dario Vellozo e seu Templo das Musas. In: *Blog de história e memória*, 2014. december 27. www.paulodafigaro.blogspot.com/2014/12/dario-vellozo-e-seu-templo-das-musas.html.

DeNipoti

2001 DeNipoti, Cláudio: Um homem no mundo do livro e da leitura. In: *Revista de História Regional*, 6. (2001) 2. sz. 75–91.

Garzuze

1939 Garzuze, Rosala: Dario Vellozo e o neo-pitagorismo contemporâneo. [1939 július 21-i előadásának többször (1941, 2008) átdolgozott szövege.] https://diariovelozzo.blogspot.com/2013/09/quem-foi-dario-vellozo_13.html.

Hamvas

2003 Hamvas Béla: Püthagorasz (esszé). In: *Kortárs*, 47. (2003) 2. sz.

Horváth–H. Szabó

2005 Horváth, Gyula – H. Szabó Sára: El positivismo en Brasil y México. In: *Tzintzun. Revista de Estudios Históricos* [Universidad Michoacana de San Nicolás de Hidalgo], 42. (2005) 9–36.

²⁵ Lásd a rendező könyvtár által közzétett hírt: *Exposição homenageia os 100 anos do Templo das Musas*. <https://www.bpp.pr.gov.br/Noticia/Exposicao-homenageia-os-100-anos-do-Templo-das-Musas>.

Isaía

2007 Isaía, Artur César: Espiritismo, República e Progresso no Brasil. In: *Progresso e Religião. A República no Brasil e em Portugal 1889–1910*. Coord.: Homem, Amadeu Carvalho – Malheiro da Silva, Armando – Isaía, Artur César. Coimbra, 2007. 285–306.

2009 Isaía, Artur César: Spiritism and the Proclamation of the Republic in Brazil. In: *Öt Kontinens*, (2009) 1. sz. 219–233.

Kardec

1921 *Szellemek könyve. A spiritizmus alapelvei*. Magasabb szellemek oktatása nyomán gyűjtötte és rendezte Allan Kardec; franciából fordította Erdélyi Ede. Bp., 1921.

Kozáry

1892 Kozáry Gyula: A pozitív dogmaleczkék. In: *Bölcseleti Folyóirat*, 7. (1892) 719–724.

Rio

1904 Rio, João do: *As religiões no Rio*. Rio de Janeiro, 1904.

Rodrigues

1981 Rodrigues, João Carlos: „A flor e os espinhos.” In: Rio, João do: *Histórias da gente alegre*. Rio de Janeiro, 1981. VIII–XVIII.

Santos

1949 Santos, Dario Nogueira dos: *Homenagem prestada pelo „Centro de Letras do Paraná”, ao sócio fundador Dario Persiano de Castro Vellozo*. <http://www.pitagorico.org.br/fundador/>.

H. Szabó

1983 H. Szabó Sára: A pozitivizmus Brazíliában. In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta historica*, 77. (1983) 109–119.

Szilágyi

2013 Szilágyi Ágnes Judit: Egyház, vallások és oktatás Brazíliában a függetlenné válás korszakában. In: *Vigília*, 78. (2013) 1. sz. 2–11.

Templo da Humanidade

é. n. *Templo da Humanidade acompanhe o projeto de revitalização*. <http://templodahumanidade.org.br/o-projeto-de-revitalizacao/>.

Vellozo

1910 Vellozo, Dario: Instituto Neo-Pythagorico. In: *Ramo de Acácia*, 3. (1910) 15–16. sz. 4–13. 1969–1975 *Obras Completas de Dario Vellozo*. Vol. I–V. Curitiba, 1969–1975.

ÁGNES JUDIT SZILÁGYI

THE MUSE TEMPLE, OR THE NEO-PYTHAGOREANS, IN CURITIBA, BRAZIL

The relationship between positivism, spiritualism and freemasonry in Brazil is not just a coincidence, and it is not only a chain of possible encounters. After all they were connected by personal relationships that weaved through the elite, the cultural relations and the search for new ways of thinking strongly tied to symbolism. All of this is well exemplified by the arts and spiritual center ‘Muse Temple’ in Curitiba, Paraná, southern Brazil, active since the turn of the 19th–20th centuries until the corona virus epidemic, whose history and the life and work of its founder, Dario Vellozo are presented in this short study.

